

DENUMIRI PASTORALE PĂSTRATE ÎN ONOMASTICĂ

IOANA NARCISA CREȚU

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

ioana.cretu@ulbsibiu.ro

ORCID: 0009-0009-6739-487X

DOI: 10.2478/saec-2025-0023

Title: Pastoral Names Preserved in Onomastics

Abstract: Shepherding and transhumance have diminished, almost disappeared, even in Mărginimea Sibiului, once known for shepherding. Along with the profession, the specific vocabulary of this profession has also disappeared, which includes names of animals, specific products and a series of aspects related to its organization. Few speakers today know what *pohar*, *țurcan*, *boc* or *carabașe* mean. However, the vocabulary of the Romanian language preserves some pastoral terms that have a reduced circulation today, in expressions and idioms that give flavor to the language, but also in Romanian family names. This article presents this reflection of pastoral terms in onomastics.

Keywords: *shepherding; onomastics; pastoral terms; language;*

Premise

Oieritul și transhumanța s-au diminuat, aproape au dispărut, până și în Mărginimea Sibiului, altădată cunoscută pentru păstorit. Odată cu îndeletnicirea a dispărut și vocabularul specific acestei meserii care cuprinde denumiri de animale, de produse specifice și o serie de aspecte ce țin de organizarea acesteia. Puțini vorbitori mai știu astăzi ce înseamnă *pohar*, *țurcan*, *boc* sau *carabașe*. Totuși vocabularul limbii române păstrează unii termeni pastorali care au astăzi o circulație redusă, în expresii și locuțiuni care dau savoare limbii, dar și în nume de familie românești. Articolul de față prezintă această reflectare a termenilor pastorali în onomastică.

Seria sinonimică: *Păstor, Cioban, Mocan*

La o primă vedere, cele 3 denumiri care se referă la cei care lucrează la stână sau cu oile - *păstor*, *cioban* și *mocan* – ar putea fi considerate sinonime. La o privire mai atentă, în Mărginimea Sibiului *oierii* sunt stăpânii de oi, iar *ciobanii* sunt slugile acestora. Se mai folosesc termenii de *păcurar*, foarte rar, și de *păstor*, cel care duce oile la păscut. *Mocanul* este ciobanul străin, iar *mocănia* este plecarea în transhumanță (Ursan 2006). Toți cei 3 termeni sunt prezenți în onomastica românească.

Cel mai vechi cuvânt din această serie este *păcurar*, moștenit din lat. *pecorarius*, despre care Rodica Zafiu arată că a fost „specific multă vreme Ardealului și

Banatului” (Zafiu 2016: 6), dar a ieșit din uz, din cauza concurenței cu omonimul *păcurar* cu sensul de „vânzător de păcură”, autoarea arătând că se mai păstrează doar ca nume de familie. Ea spune că cea mai răspândită denumire dintre cele 3 este cea de *cioban*, provenit din turcă. Pe teren românesc s-a format termenul de *oier*, de la *oaie* cu sufixul de agent *-er*, la fel ca *văcar*, *porcar*. În vorbire, spune ea, se face distincția între *cioban* și *oier* marcând diferențele sociale și economice. Astfel, cel care exercită meseria este, de obicei, ciobanul, oierul fiind mai degrabă crescătorul, respectiv „proprietarul de oi” (Zafiu 2016: 6) deși el își poate păzi și propriile oi (fiind, deci, și oier și cioban). De asemenea, în uz se întâlnește și patronul cioban, numit în presă chiar și „patron de stână” (Zafiu 2016: 6). Rodica Zafiu consideră că termenul de *cioban* este folosit mai rar cu sensul de „patron, stăpân de oi” pentru că are sens peiorativ, asemănător cu sensul lui *țăran*, în exprimări de tipul: „Bă(i), ciobane/țărane!”. E posibil ca vorbitorul obișnuit nici să nu facă diferența între cioban și oier, folosind, fie, deși mai rar, pe ambele ca sinonime, fie doar pe unul, pe acela de *cioban*, atunci când cumulează ambele sensuri, uzanță reflectată și în articolele din presă¹.

Mocanu este definit în *Dicționarul explicativ al limbii române*, dar și în *Dicționarul de arhaisme și regionalisme*, ca fiind un locuitor din zonele muntoase ale Transilvaniei, dar are și sensul de „cioban din aceste regiuni”. Cuvântul este derivat din substantivul „moacă” (cu sensul de „măciucă”) cu sufixul *-an* (Răileanu 2024:). Sensul figurat este acela de „bădăran, mitocan, mârlan, țăranoi”². *Mocanu* este considerat nume de familie de origine toponimică pentru că leagă individul de regiunea de proveniență, aspect care devine funcțional „în alte așezări decât cele de baștină, atunci când individul sau familia se mutau” (Goicu 1998:66).

În cazul folosirii acestor denumiri pastorale ca nume de familie diferențele stilistice dispar. Întâlnim atât familii cu numele de Ciobanu, cât și de Mocanu, Păcuraru și chiar Oieru. Toate sunt considerate nume de familii comune fiind termeni descriptivi care provin din ocupații alături de altele de tipul: Croitoru, Vânătoru, Fieraru, Moraru³. De altfel, lingviștii arată că „îndeosebi meseriile specifice mediului rural se regăsesc în numele de familie ale localnicilor care, din tată în fiu, generații de-a rândul, și-au transmis numele meseriei lor, chiar dacă îndeletnicirea respectivă n-a mai fost preluată de urmași” (Goicu 1998:65).

Uneori supranumele sau porecla au devenit nume de familie, fiind acceptate de familie și transmise urmașilor ca o „moștenire a *vocii publice*” (Goicu 1998:65). Aici s-ar încadra atât numele de familie *Cioban(u)*, alături de altele ca *Șchiop(u)*, *Surd(u)*, *Ciurdar(u)*, *Iepure*, cât și *Balmoș* – de la *balmoș*, „mâncare ciobănească” (Goicu 1998:65). După alți cercetători, această categorie reprezintă cuvinte cu o dublă valoare, fiind atât apelative, cât și nume de familie. (Vascenco 1973:291). Cele mai întâlnite nume care sunt cuprinse în top 50 al celor mai frecvente nume de familie românești sunt Mocanu – locul 27 și Ciobanu – locul 38 (Șinca 2022).

¹ <https://hotnews.ro/video-pestre-3-000-de-ciobani-au-protestat-in-parcul-izvor-impotriva-legii-care-limiteaza-numarul-de-caini-protestatarii-au-rupt-cordonul-de-jandarmi-492444>

² <https://m.dex.ro/mocan>, vezi și MDA, I-PR, 2003:597

³ <https://www.libertatea.ro/lifestyle/de-unde-provine-numele-tau-de-familie-intra-aici-si-afla-in-ce-zone-e-cel-mai-raspandit-814873>

Cu privire la istoricul numelor de familie, ele au apărut din nevoia de identificare, pentru că în diverse recensăminte sau catagrafii după nume apare, de cele mai multe ori, meseria (Răileanu 2020:81). Viorica Răileanu observă că numele de familie provin de la diverse nume de ocupații care au circulat în ceea ce numește, după P. Zugun, „sinonimie cronologică”, astfel că, de la denumirea *cioban*, „s-au desprins cele de *baci*, *bârsan*, *berbecar*, *căprar*, *cășar*, *cotețar*, *păcurar*, *mânzărar*, *mocan*, *oier*, *oieș*, *păstor*, *pohar*, *povar*, *scutar*, *strungar*, *țurcan*, *țurcănar* etc. (2020:81-82).

Deși toți acești termeni fac parte din câmpul lexical al oieritului, aria semanticii suprapunându-se până la identificare, există nuanțe în funcție de rolul pe care-l au ciobanii în stână. Astfel se distinge *baciul* care mulge oile, prelucrează laptele, pregătește mâncarea pentru ciobani și menține curățenia în stână, *cășarul* este sinonim cu „baci” pentru că face cașul la stână, soția sa fiind *cășăreasa* sau *cășărița*. *Scutarul* supraveghează toată activitatea fiind responsabilul turmei în lipsa baciului, apoi *berbecarul* este ciobanul la berbeci. *Căprarul* sau *căprașul* este păstorul de capre, *mânzărul* se îngrijește de oile cu lapte. *Cotețarul* este derivat de la *coteț* cu sensul de „colibă ciobănească”, „umbrar al ciobanilor” sau „despărțitură a strungii” (MDA, A-D 2002: 692). *Poharul* sau *povarul* este „băiatul angajat ca ajutor al ciobanului, la diferite munci de la stână” (DAR 2000:297), *strungarul* mână oile la strungă pentru a fi mulse, iar *țurcanul* este „locuitor de la munte care se ocupă cu creșterea oilor țurcane” (MDA, Pr-Z, 2002: 1092). În general, aceste substantivele comune devin nume de familie prin articulare (*cioban-Ciobanu*, *mocan-Mocanu*, *păcurar-Păcuraru*, *scutar-Scutaru*, *căprar-Căpraru*, *baci-Baciu* etc.), dar răspândirea lor este diferită. De pildă, numele de familie Scutaru se găsește în circa 13 țări, cea mai mare frecvență având-o în România, apoi în Republica Moldova, dar se întâlnește și în alte țări europene, precum și în SUA și Canada⁴.

Câmpul lexical al denumirilor oilor

Un alt aspect care este reflectat în onomastica românească își are originea în câmpul lexical al denumirilor oilor care se face după culoare sau înfățișare. Oile *carabașe* au pete negre pe bot (sau sunt oi albe cu capul și picioarele negre - DER 2002: 150), berbecul *băl* este complet alb, iar oaia *oacheșă* are pete negre în jurul ochilor (Ursan 2006b: 26-29). Ca nume de familie găsim forma *Oaie*, respectiv *Oae*⁵. Se întâlnește apoi în Balcani și la nord de Dunăre numele de origine turcească *Carabașu* sau *Carabaș* (Saiu 2024). Cuvântul provine din turcă și semnifică „cap negru” (DER 2002:150). Se pare că din poreclă a devenit nume de familie, în Imperiul Otoman fiind înregistrați cu acest nume preoții ortodocși (numele provenind de la faptul că preoții poartă potcapul negru pe cap), dar și românii din Dobrogea, unii „păstori ardeleni veniți cu turmele în acest ținut” (Saiu 2024). Sunt cunoscute apoi nume de familie cu formele: *Bălu*, *Bălă*, *Bălan*, *Bălae*, *Bălai*, *Bălăian*, *Bălăianu*, *Bălaie*, *Bălăioru*, *Bălăiță*.⁶

⁴ <https://ro.namespedia.com/details/Scutaru>

⁵ <https://numedefamilie.eu/nume-de-familie-oae>

⁶ https://ro.wikipedia.org/wiki/List%C4%83_de_nume_rom%C3%A2ne%C8%99ti_-_litera_B

Semnificația adjectivului *oacheș* se extinde de la oi la oameni și desemnează persoane „cu ochii, părul și cu sprâncenele negre și cu pielea feței de culoare închisă”, iar regional „cu ochii mari și frumoși” (MDA, I-PR 2003:786). Ca numele de familie se întâlnește sub formele *Oacheșu* și *Oachiș*⁷.

Alte denumiri provin de la folosința și vârsta oilor: oaia *stearpă* nu a avut miel într-un an, cea *crudă* este fătată de curând, *cârlanul* este mielul de la înțărcat până la doi ani, *babana*, în schimb, este oaia bătrână, fără dinți (Ursan 2006b:26-29). Toate aceste aspecte sunt reflectate în nomenclatorul onomasticii românești. Se întâlnește numele de familie *Sterp*, *Sterpan*, *Sterpu*⁸.

De asemenea, substantivul *miel* se găsește în numeroase forme onomastice primare, ca *Miel* și *Mielu* (*Melu*), dar și în forme derivate: *Mielcescu*, *Mieluș*, *Mieluț* (*Meluț*, *Meluță*)⁹. Numele *Cârlan* este răspândit și în Republica Moldova în 105 localități, fiind înregistrate 427 de familii cu acest nume¹⁰. Același fenomen se întâlnește și în cazul cuvântului *mânzat*, care desemnează o vițea sau un vițel înțărcat până la vârsta de doi ani, nume reflectat în onomastică cu formele *Mânzat*, *Mânziuc*, *Mânzuc*, fiind identificate în zona Maramureș 56 de familii cu acest nume în 2007¹¹ când au fost identificate și 659 de familii cu numele de familie *Crudu* în 124 de localități din Republica Moldova¹². De asemenea, și adjectivul substantivat *Babanu* este întâlnit ca nume de familie¹³, iar altul provenit din substantiv comun este *Cățel*¹⁴.

De altfel, nume de familie provenite din limbajul păstoresc se întâlnesc până și în graiurile moldovenești periferice și insulare din Transnistria, respectiv din enclavele Ucrainei de est, identificându-se derivate cu sufixe rusești sau ucrainenești, de pildă, *Brânzeac* (brânză+suf. eac) sau *Brânzaniuc* (brânză+an+iuc) (Zagaevschi 2024:139).

Denumiri generate de semne și obiecte din păstorit

Oile sunt marcate pentru a se recunoaște sau li se poate aplica diferite semne (*cârlig*, *preducea*, *furcuță*, *pișcătură*, *scălușă*, *șuiată*, *țâncușă*, *cioantă*) (Ursan 2006b:30-31). Din acest punct de vedere, în onomastica românească se întâlnesc numele de familie *Cârlig*, frecvent întâlnit și în Republica Moldova (în 285 familii din 67 de localități)¹⁵, *Ciunt*, *Ciuntu* (*ciunt*, fiind sinonim cu *ciont/cioantă* fiind întâlnit la 57 de persoane din Maramureș)¹⁶ sau *Furcuță*¹⁷.

⁷ https://ro.wikipedia.org/wiki/List%C4%83_de_nume_rom%C3%A2ne%C8%99ti_-_litera_O

⁸ https://ro.wikipedia.org/wiki/List%C4%83_de_nume_rom%C3%A2ne%C8%99ti_-_litera_S

⁹ https://ro.wikipedia.org/wiki/List%C4%83_de_nume_rom%C3%A2ne%C8%99ti_-_litera_M

¹⁰ <https://nume.casata.md/index.php?l=ro&action=viewnume&id=14512>

¹¹ [https://ro.wikisource.org/wiki/Dic%C8%9Bionar_de_regionalisme_%C8%99i_arhaisme_din_Maramure%C8%99_\(ed._a_II-a\)/Litera_M](https://ro.wikisource.org/wiki/Dic%C8%9Bionar_de_regionalisme_%C8%99i_arhaisme_din_Maramure%C8%99_(ed._a_II-a)/Litera_M)

¹² <https://nume.casata.md/index.php?l=ru&action=viewnume&id=18897>

¹³ <https://ro.namespedia.com/details/Babanu>

¹⁴ https://www.myheritage.ro/research?s=1&formId=master&formMode=1&useTranslation=1&exactSearch=&p=1&action=query&view_mode=card&qname=Name+fnmo.1+ln.C%C4%83%C8%9Be1+lnmsrs.false&tr_id=m_racvvaz8j1_ze34ndaws1

¹⁵ <https://nume.casata.md/index.php?l=ru&action=viewnume&id=14516>

¹⁶ <https://www.dex.md/definitie/cioant%C4%83/949663>

¹⁷ nume de familie întâlnit între câștigătorii concursului „Trenul prieteniei” din revista *Veac*

Un alt aspect este faptul că denumirea turmei de oi diferă în funcție de numărul acestora: marginea unei turme este o *areapă*, grupul mic de până la 50 de oi este un *clețau/clățau*, până la 100 – un *botei*, cu variantele *boteu/botău*, între 100 și 300 de oi – un *ciopor* sau un *cârd* – între 200 și 400 de oi. *Turma* este formată din peste 500 de oi, iar *târlea* are peste 800 de oi (Ursan 2006b:33-35). Dintre acestea, în onomastica românească se întâlnesc numele de familie Botei¹⁸ și Târlea, Târle, Târleac (întâlnit în Maramureș la 40 de persoane în 2007)¹⁹.

În sfârșit, dintre obiectele folosite în păstorit sunt: *bota* (donița), *desaga*, *nojița*, *opinca*, *răbojul*, *polița*, *scocul*, *șiștarul*, *cața*, *șerparul*, *sitița*, *țolul*, *barda*, *brișca*, *canta*, *hărdăul*, *lâmpașul*, *țundra*, *cazanul*, *ceaunul*, *ciorecii*, *țolul*, *tohoarca*, *bocul* (butucul) (Ursan 2006b: 25-26). Pe lângă acestea, vocabularul limbii române conține și elemente lexicale legate de organizarea stânii: *bordeiul*, *strunga*, *țarcul*, *sălașul*, *saivanul*, dar și altele mai puțin cunoscute, formate pe terenul limbii române, multe cu sufixul de agent *-ar*: *cetinar* (adăpost pentru porci făcut din cetină), *fruntar* (un fel de horn), *spătar* (gard) (Ursan 2006b:19-22). Dintre acestea ca nume de familie se întâlnesc *Bota*, *Desagă*, *Cazan* (*Cazanaschi*, *Cazangi*)²⁰, *Boc* (cu sens de „berbec”²¹ din germ. *Bock* – DER 2002:101), *Bordei* și *Spătar*. Cercetările arată că substantivul propriu *Bota* (provenit însă de la *botă*, împrumutat din maghiară cu sensul de *băț*, *toiag*, *par*, DER 2002:110) este un „nume de familie frecvent în Maramureș, preponderent în zona Copalnic-Tg. Lăpuș (Răzoare, Suciu de Sus, Cernești), dar și Codru (Oarța de Jos) (2.019 persoane cu acest nume, în Maramureș, în 2007)”²². Numele de familie *Spătar* apare sub cele mai variate forme: *Spătaru*, *Spătarul*, *Spăteru*, *Spătăreanu*, *Spătărel*, *Spătărelu*, *Spătărescu*, *Spătari*, *Spătariu*, *Spătăroiu*²³.

Concluzii

Studiul arată că termenii pastorali sunt reflectați în onomastica românească, atât în România, cât și în zonele locuite de români din Republica Moldova, Ucraina, Ungaria, chiar și în Statele Unite și Canada. Numele de familie reflectă denumirea ocupațiilor de la stână (Ciobanu, Mocanu, Baci, Scutaru), a produselor (Brânză), a animalelor (Mielu, Oaie, Cărlan, Cățelu, Mânzat) sau a proprietățile acestora (Carabașu, Oacheșu), dar și a diferitelor obiecte din câmpul lexical pastoral (Botei, Boc, Desagă, Târlea). Cercetarea onomasticii arată atât expresivitatea vocabularului limbii române, cât și bogăția patrimoniului imaterial păstrat în zone lingvistice mai puțin analizate.

nou din 1959 disponibil la: https://www.bibliotecadeva.ro/periodice/veacnou/1959/04/veac_nou_1959_04_15.pdf

¹⁸ https://ro.wikipedia.org/wiki/List%C4%83_de_num%C3%A2ne%C8%99ti_-_litera_B

¹⁹ <https://dexonline.ro/intrare/t%C3%A2rl%C4%83/56249/definitie>

²⁰ https://ro.wikipedia.org/wiki/List%C4%83_de_num%C3%A2ne%C8%99ti_-_litera_C

²¹ <https://venere.it/ro/semnificatia-si-istoria-prenumelui-boc/>

²² <http://www.dexonline.ro:8080/definitie/bot%C4%83/949143>

²³ https://ro.wikipedia.org/wiki/List%C4%83_de_num%C3%A2ne%C8%99ti_-_litera_S

Bibliografie / Bibliography:

- Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti”. 2003. *Micul dicționar academic* (MDA), vol. I-IV, Univers Enciclopedic.
- Bulgăr, Gh./Constantinescu-Dobrior, Gh.2000. *Dicționar de arhaisme și regionalisme* (DAR), București, Saeculum I.O.
- Ciorănescu, A. 2002. *Dicționarul etimologic al limbii române* (DER), București, Saeculum I.O.
- Goicu, V.1998. „Nume de familie ale românilor din Ungaria, *Limba română*, 1–2, 61–71.
- Petruțiu, NS. 2015. *Transhumanța*. Sibiu. Editura Salgo.
- Petruțiu, NS. 2010. *Din Mărginime: cronici, oameni, fapte întâmplări*, Sibiu, Editura Salgo.
- Răileanu, V. 2020. „Tipologia numelor de familie derivate de la nume de ocupații”, *Philologia*, vol. LXII, 79-86, disponibil pe: https://www.researchgate.net/publication/377655960_Tipologia_numelor_de_familie_derivate_de_la_nume_de_ocupatii.
- Saiu, F. 2024. ”Cuvinte cu semnificații pierdute: Ce înțeles poartă numele domnului care a poleit cu aur coarnele cerbilor înhămați la caleașcă”, *jurnalul.ro*, 22.04.2024 <https://jurnalul.ro/special-jurnalul/ce-inteles-poarta-numele-domnului-care-a-poleit-cu-aur-coarnele-cerbilor-inhamati-la-caleasca-962818.html>
- Șinca, C., 2022. „De unde provine numele tău de familie? Află în ce zone e cel mai răspândit!”, *Libertatea*, <https://www.libertatea.ro/lifestyle/de-unde-provine-numele-tau-de-familie-intra-aici-si-afla-in-ce-zone-e-cel-mai-raspandit-814873>
- Ursan, V. 2006. *Graiul din Mărginimea Sibiului*, vol. II, Sibiu. Editura Alma Mater.
- Vascenco, V.1973. „Asupra sistemului standard al numelor de familie românești”, *Studii și Cercetări Lingvistice*, 1973, 265-277.
- Zafiu, R. 2016, „Oieri și ciobani”, *Dilema veche*, Anul XIII, Nr.620, p.6.
- Zagaeveschi, V. 2024. „Nume de familie românești arhaice și derivatele lor în zone periferice și insulare”, *Revista Limba română*, Nr. 1-2, anul XXXIV, 2024, 135-142, disponibil la: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Nume%20de%20familie%20rominesti%20arhaice%20si%20derivatele%20lor%20in%20zone%20periferice%20si%20insulare.pdf

Webliografie / Webliography:

- https://ro.wikipedia.org/wiki/List%C4%83_de_nume_rom%C3%A2ne%C8%99ti
- <https://dexonline.ro/intrare/t%C3%A2r%C4%83/56249/definitii>
- <https://venere.it/ro/semnificatia-si-istoria-prenumelui-boc/>
- <http://www.dexonline.ro:8080/definitie/bot%C4%83/949143>
- <https://nume.casata.md/index.php?l=ro&action=viewnume&id=14512>
- [https://ro.wikisource.org/wiki/Dic%C8%9Bionar_de_regionalisme_%C8%99i_arhaisme_din_Maramure%C8%99_\(ed._a_II-a\)/Litera_M](https://ro.wikisource.org/wiki/Dic%C8%9Bionar_de_regionalisme_%C8%99i_arhaisme_din_Maramure%C8%99_(ed._a_II-a)/Litera_M)
- <https://nume.casata.md/index.php?l=ru&action=viewnume&id=18897>
- <https://ro.namespedia.com/details/Babanu>

<https://ro.namespedia.com/details/Scutaru>

<https://hotnews.ro/video-pestre-3-000-de-ciobani-au-protestat-in-parcul-izvor-impotriva-legii-care-limiteaza-numarul-de-caini-protestatarii-au-rupt-cordonul-de-jandarmi-492444>

<https://m.dex.ro/mocan>

<https://www.libertatea.ro/lifestyle/de-unde-provine-numele-tau-de-familie-intra-aici-si-afla-in-ce-zone-e-cel-mai-raspandit-814873>

<https://numedefamilie.eu/nume-de-familie-oae>

https://www.myheritage.ro/research?s=1&formId=master&formMode=1&useTranslation=1&exactSearch=&p=1&action=query&view_mode=card&qname=Name+fnmo.1+ln.C%C4%83%C8%9Bel+lnmsrs.false&tr_id=m_racvvaz8jl_ze34ndawsl

<https://nume.casata.md/index.php?l=ru&action=viewnume&id=14516>

<https://www.dex.md/definitie/cioant%C4%83/949663>